

Mana nostalgija

Arnis Balčus

Kad saviem ārzemju draugiem rādīju fotogrāfijas no šī projekta, tie neskaitāmas reizes centās man atgādināt, lai es noteikti kaut ko uzrakstu šī projekta sakarā. Viņiem pietrūka konteksta un personiskas pieredzes, lai uztvertu projekta ideju. No vienas puses es neiebilstu, ja fotogrāfijas uzrunā dažādos līmeņos, piemēram, salīdzinot latviešu un angļu skatītājus. Bez tam konteksts trūkst ne tikai ārzemju skatītājiem, bet pat mūsu pašu jaunajai paaudzei, kurai bieži vien nav izpratnes par pagātņi. Kaut kad pētīju vienu no vēstures grāmatām vidusskolām un ievēroju, ka par Latvijas vēsturi starp 1949.gada izsūtīšanām uz Sibīriju un 1980.gadu beigu atmodu ir pilnīgs vakuums. No otras puses projekta konteksts un fotogrāfiju potenciāls diskursam ir daudz plašāks par pašām fotogrāfijām. Tieši tāpēc es nolēmu šajā katalogā iekļaut jau publicēto eseju „Amnēzija”, kuru uzrakstīju vairāk nekā pirms gada, kā arī pastāstīt par projekta tapšanas iemesliem un fotogrāfiju motīviem.

2008. gada martā es devos uz Moldovu. Līdz tam mani ceļojuma galamērķi vienmēr vairāk saistījās ar Rietumeiropu, un kā vairums post-padomju valstu iedzīvotājiem arī man pret bijušām austrumbloka valstīm bija neizskaidrojama alergija. Moldova tika izvēlēta pavisam nejauši – *airBaltic* piedāvāja atlaides jaunā maršrutā uz Kišīņevu un tas sakrita ar manu dzimšanas dienu. Tā nu mēs neliela grupa latviešu devāmies uz šo valsti, par kuru neko daudz iepriekš nebijām dzirdējuši, vien to, ka viņiem ir labs konjaks.

Moldova mums izrādījās ceļojums laikā. Mēs skatījāmies televīzijas kanālu *Nostalgija*, pa kuru katru vakaru deviņos radīja tieši 20 gadus vecu ziņu programmu *Vremja*, dzērām pienu no trīsstūrainām tetra pakām, apmeklējām separātiskās republikas Piedņestras galvaspilsētu Tiraspoli, ko tūrisma ceļvežos dēvē par Padomju Savienības muzeju. Bija sajūta, ka kaut kur tas viss jau reiz ir bijis, tikai mūsu bērnībā. Domājot par pagātņi, mēs atcerējāmies vienu lietu pēc otras – to, kā pa televizoru skatījāmies *Spakoinoi*

*noči mališi*¹ un *Labvakar*,² ēdām pirmos banānus mūžā, dzērām gāzēto ūdeni no automātiem, apmeklējām video-salonus,³ spēlējām faņķikus⁴ un kvadrātus,⁵ stāvējām ar vecākiem garās rindās veikalos, klausījāmies pa radio *Zvaigznīšu brīdī*⁶ un saaukstējoties nespējām izvairīties no vecāku liktajām bankām vai sinepju plāksteriem uz muguras. Es pat atcerējos to, ka pirmais vārds, ko sagatavošanas klasītē skolotāja uzrakstīja uz tāfeles, bija „miers”. To, ka bērnudārzā vajadzēja sauļoties pie kvarca lampas, bet citā brīdī ierīvēties ar aukstā ūdenī samitrinātu frotē cimdu. Savukārt nepaklausīgajiem bērniem, kas dienas laikā nespēja nomierināties, ar zilo skoču aizlīmēja muti.

Nenoliedzami, ka mums, kas 1980. gadu Latviju izbaudīja no bērnu perspektīvas, šīs atmiņas ir romantiskas. Mums gāja secen tā sociālā un ideoloģiskā nasta, ko izbaudīja mūsu vecāki. Tomēr man liekas dīvaini, ka par šiem laikiem cilvēki, kas padomju laikus piedzīvojuši apzinātā vecumā, runā nelabprāt. Esmu arī dzirdējis viedokli, ka tajā laikā nekas īpašs nav noticis vai arī, ka tā nav mūsu vēsture. Izteikt kaut ko pozitīvu par šiem laikiem publiskajā telpā ir tabu, jo to var uzskatīt par kritiku visam, kas sasniegts pēc neatkarības atjaunošanas un pat par simpātijām Latvijas okupācijai. Bez tam cilvēku atmiņas ir pakļautas sociālām pārmaiņām, tāpēc es nebrīnos, kad kāds jaunības gados veikto vieglo huligānismu mūsdienās pārkvalificē par nacionālistiskām aktivitātēm. Ne tikai vēsture, bet arī atmiņas ir pakļautas politiskai konjunktūrai, tāpēc savā ziņā pagātne ir daudz neparedzamāka par nākotni.

Protams, ka es Moldovā saslimu ar nostalgiju, citādāk šis projekts netiktu uzsākts. Projekts nav tikai par padomju laikiem, bet arī par 1990.gadiem, un ņemot vērā, ka tas vēl ir procesā, iespējams, pēc kāda laika arī par 2000.gadiem. Tomēr mana nostalgija nav vērsta uz pagātnes restaurēšanu. Lasot Svetlanas Boimas grāmatu, es varu secināt, ka mana nostalgija drīzāk ir reflektīva, nevis

restoratīva. Restoratīva nostalgija manifestē sevi konkrētu pagātnes monumentu rekonstruēšanā, kamēr reflektīvā nostalgija kavējas uz gruvešiem, laika un vēstures apsūbējumā, sapņojot par citu vietu un citu laiku.⁷ Restoratīvu nostalgiju var novērot Latvijas politiskās un kultūras elites centienos rekonstruēt Ulmaņlaiku arhitektūru, ielu nosaukumus, pieminekļus un fetišizēt arvien jaunas personālijas un notikumus pirmskara Latvijā. Neanalizējot vēsturi un neizskaidrojot to, var gadīties, ka kāda no nākamajām paaudzēm kā aizsargmehānismu pret kaut kādām ekonomiskajām vai politiskajām neveiksmēm praktizēs šo pašu restoratīvo nostalgiju, nekritiski apjūsmojot padomju laikus. Manas rekonstrukcijas ir tikai īslaicīgas fikcijas, lai reflektētu par pagātni. Es necenšos attaisnot padomju režīmu vai slavināt sociālisma pozitīvismu, bet gan stāstīt kā mēs un mūsu vecāki dzīvoja pirms ne tik ilga laika, tādējādi veidojot saikni ar pagātni un sekmēt identitātes kontinuitāti. Mana nostalgija ir par attiecībām starp manu personisko un manas ģimenes, nācijas biogrāfiju, starp personisko un kolektīvo atmiņu.

Mēģināšu īsumā iepazīstināt ar fotogrāfiju saturu. Fotogrāfijā *Bez nosaukuma # 1* ir atsauce uz civilās aizsardzības stundām, kas bija obligātas daudzās iestādēs (skolās, fabrikās u.c.). Padomju laikos katram pilsonim bija jāprot uzvilkt gāzmasku kodol kara gadījumā, bet katrā palielākā ēkā bija bumbu patvertne. *Bez nosaukuma # 2* ilustrē laiku, kad televīziju sāka rādīt tikai sešos vakarā. Tad cilvēki bieži vien ieslēdza televizoru dažas minūtes ātrāk, klausījās fonā skanošu mūziku un lūkojās krāsu skalā. *Bez nosaukuma # 3* apspēlē 1980.gadu beigas un 1990.gadu sākumu, kad jauni puisi aizgāja Padomju armijā, taču, kad atgriezās, jau bija cita valsts. *Bez nosaukuma # 4*, kur milicis pats ar sevi spēlē vienu no padomju vīriešu iecienītākajām spēlēm – šahu, atsauc atmiņā laikus, kad miličiem bija mazāk darba. Fotogrāfijā *Bez nosaukuma # 5* runa ir par 1990. gadiem, kad teju vai visi cilvēki apgērbu, lai kāda stila tas nebūtu, pirka humpalās. Arī *Bez nosaukuma # 8* ar divām meitenēm dzeltenajā *Ikarusa* autobusā ir par 1990.gadu meiteņu dzīves stilu. Fotogrāfijā *Bez nosaukuma # 9* runa ir par vienu no savulaik populārākajām ārstniecības metodēm bronhīta gadījumā – banku likšanu uz muguras. Kociņa galā aptina vati, kuru izmērcēja ēterī vai medicīniskajā spirtā, tad to aizdedzināja un ātri sasildīja bankas iekšpusi un banku piesūcināja pie ādas. Līdzās sinepju plāksteriem un zeļonkai⁸ bankas bija padomju brīnumzāles visām

nelaimēm, līdzīgi kā asins nolaišana senākos laikos vai paracetamols mūsdienās. Savukārt *Bez nosaukuma # 10* tiek apspēlēti piena dzeršanas starpbrīži skolās un bērnudārzos – bērniem katru dienu bija jāizdzer glāze piena, taču ne visiem tas gāja pie sirds. *Bez nosaukuma # 11* ilustrē vienu no meiteņu brīvā laika spēlēm – lekšanu ar gumiju. *Bez nosaukuma # 12* runa ir par spriedzi divu bērnu starpā. Iespēja braukt ar parkā izīrētu bērnu moskviču bija viens no puiku lielākajiem sapņiem. Bet fotogrāfija *Bez nosaukuma # 13* atspoguļo darba vingrošanu fabrikās. Fizkultūrai bija būtiska nozīme padomju pilsoņa dzīvē, sākot ar raidījumiem televīzijā un radio, beidzot ar obligātām desmit minūšu nodarbībām skolās un fabrikās.

Lai gan pēdējā gada laikā esmu apmeklējis daudzas bijušās Padomju Savienības republikas, līdz šim visas fotogrāfijas tapušas Latvijā. Ceļojumi vairāk kalpojuši iedvesmai, jo var uziet vietas, kur vide atgādina Latviju pirms desmit vai vairāk gadiem. Šos ceļojumus es uzskatu par daļu no pētnieciskā darba, tāpat kā dažādu fotoarhīvu un filmu iepazīšanu. Projekta laikā sāku veidot foto blogu,⁹ kurā regulāri publicēju savus atradumus pilsētvidē, gan Latvijā, gan citās bijušās austrumbloka valstīs. Iesākumā blogā biju paredzējis publicēt tikai fotogrāfijas no vietām, kuras varētu izmantot „Amnēzijas” ainu inscenēšanai, bet šobrīd blogs jau ir izvēršies par samērā apjomīgu atsevišķu projektu. Lai arī Latvijā ir samērā daudz autentisku vietu, kur varētu uzņemt mana projekta fotogrāfijas, piemēram, fotogrāfijā *Bez nosaukuma # 1* tipisks 1980.gadu interjers (izņemot Ļeņina portretu) ir saglabājies Gaiļezera slimnīcas patvertnē, bet *# 2* – manas vecmamma lauku mājā, daudzus no savulaik ikdienas sadzīves priekšmetiem atrast nenācās viegli, piemēram, piena pudeles, graņonkas, skolēnu formas tērpus. Šiem priekšmetiem un aksesuāriem ir būtiska nozīme atmiņu rosināšanā un tie norāda uz konkrētu laika posmu.

Kad rādīju savus darbus draugiem Latvijā, daudziem tie sekmēja neskaitāmu bērnības un jaunības atmiņu atsaukšanu, pat tādu, kas izbrīnīja viņus pašus. Šī brīža Latvijas ekonomiskā krīze ne tikai veicina eskeipismu un nostalgiju, bet ilgākā laika posmā – arī kolektīvo amnēziju. Es gan ceru, ka mēs produktīvāk atcerēsimies ne tikai pagātni, bet arī šodienu.

1 Televīzijas raidījums bērniem krievu valodā, ko raidīja visā Padomju Savienībā.

2 Populārs nacionālistiski orientēts raidījums Latvijas televīzijā 1980. gadu beigās par

sociālo vidi, politiku un mūziku.

3 1990. gadu sākumā bija populāri video saloni – telpā ar VHS pleijeri un televizoru tika piedāvāti ārzemju bojeviki, drāmas un erotika. Pēc autortiesību likumu sakārtošanas (ap 1993. gadu) videosaloni izzuda.

4 Spēle uz košļājamo gumiju papīrišiem, visbiežāk *Donald* komiksiem, kas nāca līdzī iepakojumā. Uzvar tas, kurš ar plaukstu sitienu papīrišus apmet uz otru pusi.

5 Spēle notiek uz asfalta ar krītu uzzīmētā kvadrātā, kas sadalīts četros vienādos kvadrātos. Kvadrātos četri spēlētāji (vai astoņi – katrā kvadrātā pa diviem) spēlē viens pret otru ar kāju sitot tenisa bumbiņu, cenšoties ar atsitienu pretinieka laukumā bumbiņu izvadīt no spēles, līdzīgi kā tenisā.

6 Populārs humoristiski mūzikāls raidījums Latvijas radio 1990. gadu sākumā.

7 Boym, S. *The Future of Nostalgia*, Basic Books, 2001, 41. lpp.

8 Antiseptisks šķīdums zaļā krāsā

9 <http://balcus.blogspot.com>